Ascunderi textuale: trei recenzii publicate de Mircea Eliade sub pseudonim în ultimul număr al Revistei universitare

Andreea APOSTU

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română, București
G. Călinescu Institute of Literary History and Theory of the Romanian Academy, Bucharest
Personal e-mail: apostuandreea26@gmail.com

Textual Coverings: Three Reviews by Mircea Eliade Published under Pseudonym in the Last Issue of Revista universitară

Abstract: After his resignation from "Revista universitară" ["Universitary Journal"] in 1926, due to the scandal ignited by his review of Nicolae Iorga's "Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité," Eliade continued to collaborate with the publication under the pseudonym "S.N.". The three reviews analyzed in this article may seem of little importance – short informative texts, they nonetheless reveal the diversity of the young author's interests and the persistence of several themes from Eliade's youth to his late maturity: Italian culture (in his review of Alexandru Marcu's "The Italian Romantics and Romanians"), B.P. Hasdeu's life and works, metapsychic experiences and esoterism (through discussing Alberto Fidi's "Treatise on Talismans"). These short texts reveal what we have called a sort of individual "longue durée" – a long-term affinity for certain subjects which evolves gradually and thoroughly throughout Eliade's life. His passion for B.P. Hasdeu's work and personality, for instance, started with a highschool conference, continued with an unfinished book project (revealed recently at an auction) and grew into an edition of Hasdeu, published in 1937: "Literary, Moral, and Political Writings." Our article also analyses the connections between Eliade's early articles and this new, unprecedented material, that appeared in March 2022 at a national auction.
Keywords: Mircea Eliade, manuscripts, Western esotericism.

Citation suggestion: Apostu, Andreea. "Ascunderi textuale: trei recenzii publicate de Mircea Eliade sub pseudonim în ultimul număr al Revistei universitare." *Transilvania*, no. 4 (2022): 40-49.
https://doi.org/10.51391/trva.2022.04.05.

Reacțiile lui Nicolae Iorga, Mihail Dragomirescu și Vasile Bogrea[1] la cronica despre primul volum din *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, publicată de Mircea Eliade în numărul al treilea al *Revistei universitare*[2], analizate și comentate *in extenso* de exegeți, reprezintă un moment care, alături de articolul despre Ionel Teodoreanu, reluat în același an, 1926, în *Cuvântul*[3], i-a adus o notorietate incipientă în spațiul cultural autohton – mai degrabă negativă, însă, după receptarea laudativă a textului despre autorul *Medelenilor*. Nu ne vom opri asupra lor în cadrul acestui articol, ci asupra colaborării lui Mircea Eliade cu *Revista universitară* după episodul amintit, între copertele ultimului ei număr. În apariția dublă (nr. 4-5) a publicației, studentul considerat iconoclast, care „împroșca cu noroi" pe proprii săi profesori[4], își anunța retragerea din comitetul redacțional, fără totuși a-și exprima vreun regret în privința criticilor pe care le adusese *Sintezei* lui Iorga. Mecanismul deconstruirii fostului idol nu era inedit: la fel ca în cazul raportării sale la Édouard Schuré[5], avusese loc o dezvrăjire a admiratorului fervent, dezamăgirea sa fiind cu atât mai mare cu cât aprecierea față de istoricul român, perceput drept un model absolut, o depășea considerabil pe cea resimțită față de teozoful francez[6]. Furia primei deziluzii științifice, provocate de *Les Grands initiés*, îl determinase pe Eliade, după spusele sale, să cerceteze cu acribie izvoarele, să verifice sursele, să epuizeze bibliografia, demersuri care lipseau din *Sinteza* lui Iorga, provocându-i o reacție virulentă[7]. Atenția acordată aparatului critic al fiecărei lucrări citite, după experiența lecturii lui Édouard Schuré, este însoțită și de încercarea de a-și întocmi riguros propriile articole (încercare nu totdeauna reușită, multe dintre acestea având o bibliografie parțială și/ sau incorectă[8]), în care ținea să se delimiteze de orice fumisterie și să-și asigure cititorii că textele sunt bazate pe

surse științifice sigure, cum se întâmplă, de pildă, în „Orfeu și inițierea orfică", apărut în *Adevărul literar și artistic* în 1926: „Cele scrise mai sus sunt sprijinite de fapte. În adevăr, Macchioro a dovedit științificește – atât în *Zagreus*, cât și în *Orfismo e Paolinismo* – că neofitul suferea el însuși patimele și învierea lui Dionysos, și că era adus prin aceasta într-o stare hipnotică asemenea extazului. Acestea sunt faptele. [...] Legătura pe care o facem noi e, deci, pe deplin justificată"[9]. Din același motiv, el nu putea accepta, în demisia din nr. 4-5 al *Revistei universitare*, să-și recunoască vreo vină sau inexactitate, câtă vreme aceasta nu îi era demonstrată științific: „În ceea ce privește cele scrise în articolul meu, voi continua să le socotesc exacte atâta timp cât nu mi se va dovedi contrar"[10].

Dacă exegeții au reținut mesajul prin care Eliade marca ruptura față de publicația pe care o editase și în pregătirea căreia se implicase asiduu, ei nu par să fi consemnat îndeajuns faptul paradoxal că, în ciuda acestei demisii, colaborarea sa a continuat chiar în cadrul aceluiași număr dublu și ultim, dar sub altă semnătură. Trei recenzii, *Alexandru Marcu: „Romanticii Italieni și Românii". (Acad. Rom. – 145 p., 40 lei)*[11], *Liviu Marin: „B.P. Hajdeu și Rusia" (24 pag. 10 lei; Chișinău 1925)*[12] și *Alberto Fidi: „Tratato dei Talismani" (Biblioteca di Scienze Oculte* (sic!)*, 158 pag. 11 lire; A. Fidi Editore, Milano, 1925)*[13] apar sub inițialele S.N., variantă prescurtată a pseudonimului „Silviu Nicoară" folosit de Mircea Eliade în publicistica sa din epocă, atât în forma integrală, cât și în cea abreviată. Ele nu sunt menționate, de pildă, nici în *Biobibliografia* lui Mircea Handoca, nici în *Scrierile de tinerețe*, volumul al doilea, *Misterele și inițierea orientală*, îngrijit de acesta și regrupând articolele din 1926. Nu sunt consemnate nici de Mac Linscott Ricketts, nici de Valeriu Râpeanu, în cartea sa *Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Nae Ionescu: polemici, controverse, elogii*[14]. Pasajul biografic este, totuși, amintit de Eliade însuși în *Gaudeamus* – protagonistul-narator menționează cum, pentru a nu pieri revista universitară de care se ocupase până la cronica despre ilustrul profesor și savant, s-a retras din redacție, făcându-i totuși lui Petre promisiunea că avea să lucreze alături de el sub pseudonime[15]. Tot el adaugă, însă: „Numărul în care s-a tipărit vestea retragerii a fost ultimul număr"[16], fără a indica dacă promisiunea făcută a fost dusă până la capăt. Deși reduse și lipsite de informații esențiale sau de remarci interpretative (existând astfel riscul de a părea nesemnificative), cele trei articole constituie o imagine reprezentativă a intereselor tânărului Eliade din perioada de intensă formare intelectuală a anilor '20 și a încercărilor sale publicistice care preced consacrarea pe scena culturală autohtonă. Cum durata lungă individuală este caracteristică preocupărilor sale, care se extind, de obicei, de-a lungul câtorva decenii, mărunta activitate din ultimul număr al *Revistei universitare* va avea reverberații mai bine de zece ani mai târziu, cel puțin în cazul raportării sale la opera lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Mircea Eliade și Alexandru Marcu: Papini și romantismul italian

Atât Alexandru Marcu, cât și Mircea Eliade publicau în periodicele anului 1926 traduceri din proza scurtă a lui Giovanni Papini: *Isus pe Cruce* (*Universul literar*, 4 aprilie)[17], *Maeterlinck* (*Adevărul literar și artistic*, 18 iulie)[18], *Om din popor* (*Adevărul literar și artistic*, 22 august)[19], *453 scrisori de dragoste* (*Adevărul literar și artistic*, 14 noiembrie)[20], respectiv *Omul care s-a pierdut pe sine* (*Gazeta de duminică*, 11 aprilie)[21] și *Ziua neînapoiată* (*Adevărul literar și artistic*, 4 iulie)[22]. Apropierea lor sub semnul culturii și al literaturii italiene părea, astfel, inevitabilă și se va și produce, mărturie stând corespondența dintre cei doi, păstrată fragmentar[23]. Cu o teză despre Ippolito Nievo susținută la Florența, Alexandru Marcu a fost membru al Școlii din Roma în perioada 1922-1924, publicând lucrările *„Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV"* (1923, primul volum al anuarului *Ephemeris Dacoromana* al Școlii din Roma), *„Un pittore rumeno all'Accademia di S. Luca. Giorgio Tatarescu"* (1923, revista *L'Europa Orientale*), *Romanticii italieni și românii* (1924) și *„La Spagna ed il Portogallo nella visione dei romantici italiani"* (1924, al doilea volum al *Ephemeris Dacoromana*). În 1926, obținea postul de conferențiar de Limba și literatura italiană la Universitatea din București, continuându-și activitatea de traducător și redactarea studiilor despre confluențele și influențele reciproce dintre cultura română și cea italiană prin *V. Alecsandri și Italia* (1927, tradus în italiană în 1927-1928 în *Studi rumeni*, apoi în extras în 1929)[24].

Lucrarea *Romanticii italieni și românii*, subintitulată *Note* și alcătuită din două secvențe, *Epoca Enciclopediștilor* și *Epoca Romanticilor*, analiza referințele la români și spațiul românesc din operele scriitorilor italieni, începând din secolul al XVII-lea, cu Luigi Ferdinando Marsili și Anton Maria Del Chiaro, și sfârșind în secolul al XIX-lea, cu Leopardi, Domenico Zanelli și Giovanni Prati. Aspectul său de inventar al mențiunilor din textele italiene de secol XVII, XVIII și XIX nu afecta natura temerară a proiectului, perceput de cei mai mulți dintre recenzenți drept o promisiune care anunța aprofundarea analitică, într-o altă lucrare, a relațiilor de influență dintre cele două culturi[25]. Studiul său a fost prezentat și discutat atât în reviste din țară, ca *Dacoromania*, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, *Arhivele Olteniei*, *Revista istorică*, *Revista Moldovei*, *Adevărul literar și artistic*, cât și în cele din Italia, în *L'Europa Orientale*, *Studi Rumeni* și *Giornale Storico della Letteratura Italiana*[26]. Aurelio Palmieri remarca, de pildă, în recenzia publicată în *L'Europa Orientale* în 1925, cunoștințele amănunțite de limbă și literatură italiană ale autorului, neezitând să folosească sintagma asiduu reiterată, devenită loc comun, a sororității latine pentru a descrie România. Totodată, acesta observa că lucrarea suplinea o lacună considerabilă în cercetarea comparatistă a celor două culturi[27]. Umplând, într-adevăr, un gol în studiul relațiilor dintre cultura italiană și cea autohtonă, lucrarea lui Alexandru Marcu era totuși doar un travaliu preparator, fapt conștientizat, de altfel, de autorul însuși și exprimat de subtitlul precaut „Note". Astfel, în cronica de șase pagini a lui Carlo Tagliavini, publicată în revista *Studi Rumeni* în 1928, *Romanticii italieni și românii* este considerată din nou o materie brută plină de potențialități, din care se puteau naște studii mai amănunțite[28].

Printre revistele autohtone care au găzduit la rândul lor

prezentări ale lucrării publicate de Alexandru Marcu, Veronica Turcuș nu menționează în studiul său biografic din 2004 și *Revista universitară*. Apariție efemeră, aceasta nu se ridica, într-adevăr, la înălțimea celorlalte periodice menționate, însă tipărirea recenziei semnate „S.N." în numărul 4-5 are o dublă importanță: pe de o parte, atestă apropierea de un autor interesat de același spațiu cultural, pe de altă parte, relevă efortul intens de popularizare dus de Mircea Eliade, care îndeplinea rolul de vector cultural într-o revistă destinată esențial publicului studențesc. Succint, textul prezenta, în prima sa jumătate, activitatea lui Alexandru Marcu, reținând, printre altele, studiul acestuia asupra operei lui Papini, din a cărui proză scurtă Eliade începuse la rândul lui să traducă de puțină vreme, precum și numeroasele articole apărute în publicații ca *Ephemeris Dacoromana* și *Rassegna Culturale*[29]. Asemeni lui Palmieri, recenzentul sublinia erudiția autorului, limitându-se apoi la o simplă descriere a principalilor scriitori abordați: „În «notele» asupra *Romanticilor Italieni și Românii* dovedește aceeași colosală erudiție din *Ephemeris* și același dor de a pune în lumină pe cele mai neînsemnate, în aparență, legături dintre România și Italia. Se analizează felul cum a fost cunoscut, înțeles și apreciat neamul românesc în perioada romantică italiană, de la Carlo Cataneo la Aleardi și Giovanni Prati. Se cercetează părerile asupra românilor atât în operele filologilor, cât și în discuțiile oamenilor politici, în scrierile istorice în poemele lui Aleardi și romanul «Armando» al lui Prati, în care apare castelul unui «prinț moldovean». În primul capitol se analizează știrile asupra Țărilor Românești ce se găsesc în enciclopediștii Italieni, – iar în (sic!) două apendice aduc noi contribuții bibliografice"[30].

Același elogiu revine în „Notițele critice" din octombrie 1927 publicate în *Cuvântul*, în care Eliade aronda erudiția lui Alexandru Marcu celei italiene, percepută drept ardentă, stimulatoare și marcată de vitalitate, altfel spus, radical diferită de cea germană[31]. Totuși, elogiul era domolit de două observații privind deficiențele structurale, lipsa concluziilor și perspectivele incerte ale studiului *Romanticii italieni și românii*: „Erudiția italiană nu mutilează sufletul, nu usucă tinerețea și prospețimea textelor citate, nu ajunge, când e colosală, rebarbativă ca cea teutonică. Frăgezimea erudiției italiene o au, din fericire, și italienizanții noștri. Mă gândesc la haotica și delicioasa *Romanticii italieni și românii* a lui Alexandru Marcu. Lipsită de concluzii, lipsită, firesc, de orizonturi – cartea se citește pe nerăsuflate, îmbălsămând masa de lucru cu răcoroase tulpini de izmă, pelin, smirdar"[32]. Deși mascat de o formulare deopotrivă poetică și științifică, trimițând la preocupările sale de botanică (deloc îndepărtate), verdictul lui Eliade din 26 octombrie 1927 este suficient de aspru – apreciind stilistic volumul, el îl desființează totuși parțial din punct de vedere academic, prin evidențierea golurilor majore. În ciuda acestei dualități interpretative și a numărului redus de rânduri dedicate, Al. Marcu îi mulțumea lui Mircea Eliade pentru recenzie într-o scrisoare din 30 noiembrie 1927: „Mult iubite Domnule Eliade, Mulțumesc pentru osteneala de a-mi fi adus c.p. a lui Farinelli. Ce să mai spun? (De ce n-ai făcut... un articol la ziar?) Ai primit cărțile mele? Cu vii mulțumiri pentru recenzie. Al D-tale, Alex. Marcu"[33]. „Notițele critice" din *Cuvântul* vizau în principal revista condusă de Carlo Tagliavini, care avea să scrie el însuși, după cum am amintit, despre *Romanticii italieni și românii*, și care începuse să publice noul studiu al lui Alexandru Marcu, *V. Alecsandri și Italia*, monografie a raportului avut de scriitorul de secol XIX cu mediul italian. Pornind de la acest text, Eliade ajungea să exprime o serie de reflecții privind erudiția italiană, molipsitoare și pentru cercetătorii români de felul lui Al. Marcu: „Se revarsă din paginile dense acea nostalgică poezie a bibliotecii, acea mireasmă de lucru migălos, trudnic și cu dragoste împlinit. Nu pe toți poate interesa direct studiul glotologului Bartoli: *La spiccata individualità della lingua rumena.* Și, firește, prea puțini vor avea de profitat efectiv din eruditul *Vasile Alecsandri e l'Italia* al eruditului Alexandru Marcu. Lectura lor nu rămâne însă mai puțin savuroasă. Vorbesc, se înțelege, despre cetitorii nespecialiști în ale filologiei sau istoriei literare"[34].

Interesul din 1926-27 pentru lucrările lui Alexandru Marcu se înscrie în cel general manifestat de Eliade pentru cultura italiană, în încercarea de a conturna librăria franceză: fie că este vorba despre traduceri din Papini și articole despre opera acestuia și a lui Alfredo Panzini, fie despre inițierea în istoria religiilor și studii asiatice prin Raffaele Pettazzoni, Vittorio Macchioro și Giuseppe Tucci, Italia exercită asupra sa o influență stăruitoare și profundă în anii 1925-27 și mult dincolo de ei.

Hasdeu: oglindă individuală și colectivă

Alături de Nicolae Iorga, Bogdan Petriceicu Hasdeu este cea mai importantă figură din panteonul intelectual autohton pe care Eliade și-l clădește în adolescență. Descoperirea lui are loc la scurt timp după dezvrăjirea prilejuită de opera lui Edouard Schuré, după cum mărturisește el însuși în *Memorii* (reproducem fragmentul integral): „Miopia galopantă coincisese cu descoperirea lui Balzac, Voltaire, Hasdeu. Toți autori fecunzi și care mă fascinaseră mai ales pentru vastitatea și diversitatea lor.[...] Hasdeu mă fascinase pentru vastitatea și îndrăzneala ipotezelor istoriografice. Îl citeam la Biblioteca «Fundației Carol I», dar când, prin clasa a VII-lea, am anunțat că voi face o conferință în fața clasei, Nanu mi-a dat un cuvânt de introducere către unul din bibliotecarii Academiei Române. M-am prezentat într-o după-amiază și, deși eram în uniformă de liceu, am fost primit în sala de lectură a Academiei. Așa am putut cunoaște lucrările din tinerețe ale lui Hasdeu, îndeosebi revistele lui «Din Moldova», «Columna lui Traian» și studiul care m-a impresionat atât, *Perit-au Dacii?*. Am scris apoi o lungă disertație, pe care am citit-o în două ședințe. Din acel manuscris, am scos mai târziu primele articole despre Hasdeu, publicate în «Universul literar», «Foaia tinerimii» și «Cuvântul»"[35]. În notele primului volum din *Scrieri de tinerețe*, *Cum am găsit piatra filosofală*, Mircea Handoca transpune o listă de lecturi din 1924 (parte a arhivei bucureștene a lui Eliade, care a trecut în 1989 din posesia familiei în cea a lui M. Handoca), din care aflăm textele parcurse de Eliade în vederea redactării acestui prin studiu: *Sarcasm și ideal, Istoria critică*,

Talmudul, *Luca Stroici*, *Câteva analize literare externe*, *Filosofia portretului lui Vlad Țepeș*, *Ion Vodă cel cumplit*, *Istoria toleranței religioase în România*, *Principie de filologie comparată*, *Trei ovrei*, *Din istoria limbii române*, *Ursita*, *Răzvan și Vidra* (citită a treia oară)*, Trei crai de la Răsărit*, *Etymologicum magnum Romaniae*, *Cuvente den bătrâni*, *Genealogia și biografia dlui Hasdeu*, *Ion Șoimescu*, *Hasdeu și Radu Negru* ș.a.[36] Articolele menționate la finalul fragmentului memorialistic sunt „Bogdan-Petriceicu Hasdeu", apărut în două părți în *Foaia tinerimii* (în octombrie și noiembrie 1925)[37], „Hasdeu", publicat în *Cuvântul* (noiembrie 1926)[38] și, cel mai probabil, articolul „Gânduri pentru pomenirea lui Hasdeu", din *Universul literar* (august 1927)[39]. La acestea se adaugă textul, omis în *Memorii*, „Naționalismul creator – Opera lui Hasdeu" din *Curentul studențesc* (aprilie 1925).[40] Lectura broșurii de 24 de pagini a lui Liviu Marian, *B.P. Hasdeu și Rusia*, publicată în 1925, face așadar parte din amplul proces de documentare început în ultimii ani de liceu.

Lunga disertație, scrisă în urma numeroaselor vizite la Biblioteca Fundației și la Biblioteca Academiei Române nu a fost un demers singular. Recent, în cadrul unei licitații publice, a apărut, ca parte a unui dosar din anii de tinerețe ai lui Eliade, intitulat *Ce am să scriu*[41], planul unei lucrări despre Bogdan Petriceicu Hasdeu care nu pare să fie, totuși, disertația amintită, ci cartea menționată, mult mai estompat, în aceleași *Memorii*: „Visam să pot scrie și eu, dacă nu multele sute de volume pe care știam că le scrisese Iorga, cel puțin o sută de volume. Unele din ele le și aveam în minte. Făcusem chiar o listă [...]. Dar lista aceea cuprindea mai ales cărți de eseuri, filozofie și istoria culturii. Pentru că descoperisem de curând orfismul și teoriile lui Vittorio Macchioro, visam o carte masivă în două volume, *Originile Europei* [...]. Îmi aduc, de asemenea, aminte, despre o *Educație a voinței*, de un *Manual al perfectului cititor*, de o carte despre Hasdeu, alta despre Iorga, alta despre botanica populară română...".[42] Planul cărții despre Nicolae Iorga, anunțată de Eliade în *Cuvântul* din 6 noiembrie 1926,[43] a fost transcris de Mircea Handoca în notele volumului *Misterele și inițierea orientală*.[44] Nu a considerat însă de o „excepțională importanță" și transcrierea planului cărții despre Hasdeu, aflat la rândul său în arhiva bucureșteană la care doar Mircea Handoca a avut, după 1989, însușindu-și-o în întregime, acces.

Indiciul care ne permite să plasăm temporal puțin mai târziu schița ivită în cadrul licitației publice, mențiunea „articolul din Univ. lit.", însoțește prima parte a lucrării avute în vedere, *Preludii*, fiind vorba despre textul deja amintit, „Gânduri pentru pomenirea lui Hasdeu", publicat în 28 august 1927, cu ocazia comemorării a douăzeci de ani de la moartea savantului. Luna august a acelui an pare, de altfel, să fi fost prolifică, cu nu mai puțin de 3 articole despre Hasdeu apărute în *Cuvântul* și *Universul literar*. Eliade speculase potrivit momentul – comemorarea a două decenii de la dispariția modelului său îi permitea pentru prima dată să pledeze public, substanțial și convingător, în publicații cu o importanță simțitor mai mare, pentru reactualizarea creației acestuia, atât printr-o ediție a operelor complete, cât și printr-un studiu cuprinzător. Avea să facă acest lucru *in extenso* înaintea encomionului din 28 august, într-un articol în două părți din *Cuvântul*, „Opera lui Hasdeu" și „O carte asupra lui Hasdeu", din 10, respectiv 13 august 1927[45]. Cel dintâi reprezintă o contextualizare a receptării contemporane a scriitorului și savantului, prin identificarea textelor care beneficiau de retipăriri consistente (*Răzvan și Vidra*, *Sic cogito*, *Ioan Vodă cel Cumplit*, *Micuța*, *Duduca Mamuca*), dar și a celor care absentau reprobabil din librării și biblioteci (*Luca Stroici*, *Filosofia portretului lui Țepeș*, *Câteva analize externe*, *Istoria critică*, *Cuvente den bătrâni*, *Etymologicum magnum Romaniae*, *Principiile de filologie comparativă ario-europene*, *Istoria toleranței religioase în România*, articolul *Perit-au dacii?*) – contextualizare situată sub semnul faptului și al acțiunii: „*Cuvântul* a pomenit în mai multe rânduri de datoria noastră către Hasdeu. Acum, în preajma comemorării a douăzeci de ani de la moarte – trebuie să precizăm. Trebuie să încheiem socoteala, să sfârșim cu propunerile și să lămurim ceea ce se poate face. Voim mai ales realizări – și cât mai grabnice"[46]. Era deplânsă, de asemenea, absența unei bibliografii complete a operelor, cu precădere a studiilor și articolelor, a editării corespondenței sale, precum și captivitatea manuscriselor, rămase în posesia lui Iuliu Dragomirescu, cel care încercase redactarea unei monografii despre HasdeuLa finalul textului, Eliade își exprima, sub hlamida obiectivității, propriul interes pentru publicistica acestuia: „Interesante cu adevărat (sublinierea noastră) vor fi volumele de corespondență și cele ce vor cuprinde culegeri de studii pierdute prin revistele timpului"[47]. O ediție cu foiletoane, cronici și articole literare, precum și articole politice aveau să fie chiar cele două volume de *Scrieri literare, morale și politice* publicate de el însuși în 1937. Însă, revenind la articolul dublu din august 1927, Eliade întocmea, în a doua parte a acestuia, pledoaria pentru publicarea unei cărți cuprinzătoare despre opera și personalitatea lui Hasdeu, a cărui inexistență era percepută drept o rușine colectivă. Articolul din 13 august preceda cu trei săptămâni incipitul „Itinerariului spiritual", serie de texte apărute în *Cuvântul* care se va extinde până la începutul anului 1928, în care noțiunea de generație, promisiunile și rostul ei ajungeau în prim-planul preocupărilor intelectuale ale lui Eliade. Proximitatea temporală a acestor scrieri explică, astfel, de ce reactualizarea lui Hasdeu prin crearea tuturor instrumentelor necesare vizibilității și studierii operei sale era prezentată drept o menire a întregii generații. Mai mult, el întrezărea o conexiune intimă între trăsăturile lui Hasdeu și cele ale tinerilor săi contemporani: „...*neliniștea* care se ghicește înapoia neodihnitei sale activități, îmbinarea genială de *patimă* și *rațiune*, preocuparea enciclopedică, sintetică, impulsul mistic – sunt adevăratele trăsături ale personalității sale și sunt și trăsăturile generației noastre"[48].

Deși susținea în același articol că opera și geniul hasdeian erau imposibil de cuprins de către o singură minte[49], promovând ideea unei conlucrări generaționale în vederea reconstituirii și hermeneuticii scrierilor sale, schița apărută recent în cadrul unei licitații publice pare să infirme acest fapt, să fie, altfel spus, un proiect personal. Preocuparea pentru crearea unui Hasdeu contemporan, considerat, paradoxal, drept cel adevărat și vital, transpare limpede în ultimul

punct al schiței menționate: „Hasdeu în fața celor tineri”[50]. Prezența referinței la articolul encomiastic din 28 august publicat în *Universul literar*, precum și această mențiune a aducerii lui Hasdeu în fața tinerei generații interbelice, ca o oglindă, permit fără urmă de tăgadă situarea temporală a filei manuscris în anul 1927, în luna august sau în cele imediat următoare, nefiind vorba despre un plan al mai vechii disertații descrise în *Memorii* și citite în fața clasei. Cel mai probabil, însă, planul din 1927 relua și topea elemente ale respectivei lucrări, așa cum articolul din *Universul literar* recupera, după cum amintește Eliade însuși în *Memorii*, informații conținute de acea primă tentativă de aplecare asupra creației lui Hasdeu.

Survolul articolelor din 1927 și al schiței ivite recent în cadrul unei licitații publice evidențiază interesul constant și dinamic al lui Eliade pentru unul dintre modelele sale intelectuale majore, preluat și ca reper al generației. Câteva elemente, cum ar fi deplângerea bibliografiei sumare existente la acea dată, erau deja prezente în recenzia din *Revista universitară* din 1926. Dacă paternitatea textului ar mai trebui în vreun fel demonstrată, formulările aproape identice, precum și anumite elemente de conținut, cum ar fi referința la lucrarea „neisprăvită” a lui Iuliu Dragomirescu, depozitarul manuscriselor lui Hasdeu, ar fi suficiente pentru a înlătura orice îndoială. Sublinierea precarității receptării contemporane a savantului reprezintă și un punct de confluență cu autorul recenzat, Liviu Marian criticând la rândul său uitarea care părea să învăluie opera lui Hasdeu la acea dată (1925, anul apariției micului său studiu): „În prefață observă cu dreptate că figura acestui mare roman și desăvârșit savant începe să se înnegureze în amintirea noastră. Nici nu se putea altfel când studii serioase asupra-i nu s-au scris aproape deloc și când complexitatea și vastitatea operii lui Hasdeu a împiedicat până acum să se alcătuiască o bună monografie. (În afară de o broșură rămasă neisprăvită a d-lui Iuliu Dragomirescu, nici nu s-a încercat o asemenea lucrare)”[51]. Reținându-se de la emiterea unei judecăți de valoare privind broșura de 24 de pagini a lui Liviu Marian, Eliade publica un text rezumativ și descriptiv al principalelor aspecte din relația lui Hasdeu cu Rusia pe care autorul recenzat le identifica și evidenția în scrierile acestuia. Scurt și, la prima vedere, neofertant, textul din *Revista universitară* se înscrie în amplul proces de documentare întreprins de Eliade încă din anii liceului, care se întinde până în deceniul următor, când va lucra, între 1934 și 1937, la realizarea ediției sale selective din Hasdeu. Liviu Marian rămâne și în anii 1930 o sursă bibliografică fundamentală, deși, după cum caustic remarca D. Murărașu în cronica sa din 1938, Eliade a omis uneori să îl citeze, ba chiar să menționeze (în *Prefața* care constata, din nou, pentru a câta oară, lipsa studiilor consistente despre Hasdeu) proiectul acestuia, aflat în lucru, de a redacta o monografie exhaustivă, anunțat în *Bogdan Petriceicu Hasdeu – schiță biografică și bibliografică* din 1928[52].

Măruntul text din *Revista universitară* atestă, prin urmare, preocupările timpurii ale lui Eliade pentru figura lui B.P. Hasdeu, căutările bibliografice, precum și constantele activității sale, care ne-au determinat să folosim la începutul articolului sintagma „durata lungă individuală” pentru a descrie persistența și creșterea organică a operelor din terenul fertil al intereselor sale manifestate adolescență. În precedentul articol din revista *Transilvania*, am evidențiat, aidoma lui Mac Linscott Ricketts, un caz similar: lecturile și traducerile din istoria științei întreprinse în anii 1925-26 aveau să aibă un rol covârșitor în cristalizarea materiei din lucrările sale publicate în anii 1935-37 (iată, aproape în paralel cu ediția din textele lui Hasdeu): *Alchimia asiatică* și *Cosmologie și alchimie babiloniană*.

Atracția pentru ezoterismul occidental

În ultimele două clase de liceu, în anii 1924-1926, Eliade a fost tot mai atras de ezoterismul occidental: lecturile din Helena Blavatsky, Rudolf Steiner, cărțile despre fenomene metapsihice[53] schițează o hartă a atitudinilor antipozitiviste care îl animă în perioada menționată. Prin interesul comun pentru antropozofia lui Rudolf Steiner, se apropiase de profesorul său de limba latină, Nedelea Locusteanu, preocupat de ezoterism și magie, „care avea chiar idei curioase despre rolul farmecelor în viața politică românească”[54]. Eliade își împărțea pasiunea și cu unul dintre colegii de la Liceul Spiru Haret, Marcel Avramescu, Barbu Brezianu fiind convins că cei doi practicau magia și spiritismul în mansarda din strada Melodiei[55]. O serie de articole și recenzii punctează, în 1925-1926, aceste preocupări: „Știință și ocultism” (*Vlăstarul*, 1925)[56], „Pe marginea unor cărți metapsihice” (*Revista universitară*, 1926)[57], „Cunoașterea viitorului” (*Știu-tot*, 1926)[58], „Magia și cercetările metapsihice” (*Foaia tinerimii*, 1926)[59], „Clasicii ocultiști. Biblioteca lui Alberto Fidi” (*Foaia tinerimii*, 1926)[60], „Rudolf Steiner” (*Adevărul literar și artistic*, 1926)[61].

În „Știință și ocultism”, Eliade polemiza cu colegul său de liceu Israilovici, care încercase să desființeze întru totul într-un articol justețea ezoterismului antic și contemporan. În încercarea de a îl reabilita, el pornește într-un erudit itinerariu prin istoria acestuia, pe care nu o analizează din postura obiectivă de cercetător, ci din cea subiectivă de susținător, fiind convins de validitatea tipurilor de cunoaștere alternativă ale anticilor – „intuiția permanentă”, clarviziunea, comunicarea telepatică etc.: „Un om cu *bun simț* are groază de *absurd*: de ce? Pentru că *absurdul* nimicește ceea ce știm noi despre lume prin mijloacele noastre *omenești*, pentru că *absurdul* e ceva care nu poate fi încăput în *formele* pe cari noi le credem *reale* și cari de fapt nu sunt decât *omenești*, adică *subiective și trecătoare*; dar cine ne spune nouă că acest *absurd* nu e poate mai apropiat de *adevăr*, decât ceea ce socotim noi adevăr prin știința noastră omenească?...”[62] Dincolo de legitimarea ezoterismului antic, pe care teozofia încerca, potrivit lui Eliade, să îl reconstituie, articolul este presărat cu exemple de experimente spiritiste, prin care autorul voia să demonstreze că fenomenele metapsihice puteau fi fundamentate științific prin intermediul observației, deși știința pozitivistă refuza obstinat să le recunoască. În acest scop, textul făcea trimitere la nume și lucrări care relevau caracterul dezordonat și amalgamat al lecturilor sale în prima parte a anului 1925: Éliphas Lévi, Papus, Crookes, Allan Kardec, Flammarion, Aksakov, Schiaparelli, Myers, Hodgson, Wallace,

Morselli, Hyslop, Blavatsky, colonelul Olcott, Léon Denis etc.

În articolul despre Rudolf Steiner, din *Adevărul literar și artistic*, Eliade aborda din nou chestiunea fenomenelor suprasensibile, afirmându-și convingerea că acestea există și pot fi modalități de cunoaștere a lumii: „Ocultismul nu e altceva decât afirmarea unor forțe și însușiri ascunse, cu ajutorul cărora se poate ajunge la o cunoaștere mai complectă a realității, și pe temeiul cărora *trebuie* să se ridice un corp de ipoteze cari să explice această realitate *altfel* decât cum e explicată de științele pozitive. [...] Atunci când cercetătorii se vor convinge că revelațiile aduse de aceste forțe și însușiri oculte nu se datoresc sugestiei sau înșelăciunii, ci sunt tot atât de reale ca și electricitatea sau limbagiul articular, – atunci realitatea ascunsă, nevăzută, nu va mai apărea îndoielnică, iar încercările de a o cunoaște și de a o folosi nu vor mai fi socotite copilărești."[63] Interesul pentru antropozofie, care năzuia să reînvie învățăturile ezoterice antice, și fenomenele metapsihice, care negau legile științei pozitiviste coexistau, așadar, fără contradicție, cu primele lecturi de istoria științei și istoria religiilor întreprinse de Eliade în anii 1924-26.

Recenzia din ultimul număr al *Revistei universitare* se înscrie în siajul intelectual amintit, oprindu-se asupra lucrării lui Alberto Fidi, *Tratato dei Talismani* (1925), volum gândit nu doar ca o istorie a folosirii talismanelor, ci și ca un tratat practic cât se poate de actual. În ciuda pseudonimului și a stilului ușor schimbat, îl recunoaștem imediat pe Eliade în introducerea care reia, cu foarte puține variațiuni, ideile enunțate deja în „Știință și ocultism" și reiterate o lună mai târziu în „Rudolf Steiner": „Pentru cei care socotesc ocultismul ceva mai mult decât o insuficiență cerebrală sau turburări ale sistemului nervos; pentru cei care – lipsiți de prejudecățile încăpățânate ale pozitiviștilor – nu ezită să folosească și aceste mijloace, zise «oculte», în căutarea adevărului sau, în cel mai rău caz, să le privească drept manifestări ale unei atitudini mistico-intelectuale destul de interesante de studiat – pentru toți aceștia cărțile editate în ultimii ani de *Alberto Fidi*, sunt neprețuite"[64]. Credința în validitatea ezoterismului occidental și în capacitatea sa de a căuta adevărul (și poate de a-l și găsi), precum și atitudinea contestatară la adresa pozitivismului revin, astfel, izotopic, în scrierile lui Eliade din 1925-26, confirmând, fără urmă de tăgadă, paternitatea textului din *Revista universitară*.

Nu doar subiectul abordat și modul similar în care este prezentat demonstrează paternitatea recenziei, ci și faptul că, în aproape aceeași perioadă, Eliade publica în *Foaia tinerimii*, în rubrica *Revista cărților*, un articol amplu intitulat „Clasicii ocultiști. Biblioteca lui Alberto Fidi". În introducere, după ce susținea existența unor părți „viabile, de o reală valoare" ale ezoterismului occidental, Eliade nu ezita să compare atitudinea științei moderne față de acesta cu prigonirea savanților de către Biserică în Evul Mediu și în timpul Renașterii: „Ca și oricare altă manifestare spirituală, știința are și ea prejudecăți. Imitând crâncena perseverență cu care Biserica a urmărit, în Evul Mediu și Renaștere, preocupările de știință pozitivă ce se abăteau de la Dogmă și de la Aristotel, – Știința de astăzi se arată nu numai nepăsătoare față de orice contrazicere pornită de la «ocultiști» ori de aiurea, ci chiar tiranică și poruncitoare, interzicând savanților să se apropie obiectivi de asemenea produse spirituale."[65] El se oprea, mai apoi, asupra titlurilor din colecția inițiată de Fidi, editor, istoric și practicant al ezoterismului: *Tratatul despre tălmăcirea viselor*, de Artemidor din Efes („un soiu de «Cartea visurilor» populară"), *Ceremoniile magice*, de Cornelius Agrippa, *Cheile lucrurilor ascunse*, de Guillaume Postel, *Magia naturală*, de Giovanni Battista della Porta, *Cuvântare asupra fascinației*, de Nicola Valletta, *Despre semnele lucrurilor*, de Jakob Böhme. Acesta din urmă îi atrage în mod special atenția, datorită influenței sale asupra școlii antropozofice a lui Rudolf Steiner: „E de un misticism pur și personal, influențat de Scriptură și de teoriile alchimice, obscur în unele locuri, dar foarte interesant pentru oricine năzuiește să cunoască originele teozofiei europene, și în același timp unul din ce mai reprezentativi mistici germani"[66].

Este posibil ca Eliade să fi aflat de colecția lui Fidi din paginile revistei *Bilychnis*, despre care scrie atât în *Revista universitară*, cât și în *Cuvântul* în 1926[67]. În numărul 1 din acel an al publicației italiene, pe care îl prezintă succint în *Revista universitară*, fuseseră grupate, sub titlul „Metapsichica e occultismo", recenziile mai multor lucrări privind ezoterismul occidental și fenomenele suprasensibile, fiind enumerate, printre acestea, și titlurile apărute în „biblioteca" lui Fidi, exact cele discutate de Eliade în *Foaia tinerimii* în luna aprilie[68]. În acest din urmă articol, el afirma că le-ar fi primit de curând de la editorul italian („Rândurile de mai sus motivează scurta recenzie pe care o dau aici unui grup de cărți primite de curând de la cunoscutul ocultist și editor italian *Alberto Fidi*"), ceea ce înseamnă că fie a comandat el însuși volumele în cauză, fie i-a scris lui Alberto Fidi cu rugămintea de a i le trimite, practică deja folosită în toate cazurile, de pildă în corespondența cu Aldo Mieli și Raffaele Pettazzoni. Din păcate, în volumele *Europa, Asia, America* și *Mircea Eliade și corespondenții săi* nu există nicio scrisoare adresată lui sau primită de la Fidi. Să fi descoperit într-adevăr Eliade volumele editate de acesta în urma recenziilor citite în *Bilychnis*? În absența manuscriselor sale de tinerețe, inaccesibile deocamdată complet cercetătorilor într-o arhivă publică, nu putem decât să presupunem că originea interesului său pentru ocultistul italian s-ar fi aflat în paginile acestei reviste.

În privința paternității recenziei din nr. 4-5 al *Revistei universitare*, dosarul manuscris *Ce am să scriu*, deja menționat, oferă o probă concludentă. Pe una dintre fișele cu articole pe care Eliade dorea să le scrie (care poate fi datată 1926, ținând cont că majoritatea textelor preconizate aveau să apară în 1926-1927) întâlnim titlul „Un tratat de talismane"[69] – neputând fi vorba decât despre volumul *Tratato dei Talismani* al lui Alberto Fidi. Articolele nu sunt trecute în ordine cronologică, pe aceeași fișă alternând texte apărute aprilie 1926, mai 1927 și februarie 1928. Prin urmare, nu putem ști dacă este vorba despre recenzia din *Revista universitară*, articolul din *Foaia tinerimii* sau un alt text, nematerializat. Spre deosebire de alte titluri, „Un tratat de talismane" nu este bifat de autor – ceea ce ar putea valida ultima noastră ipoteză. Indiferent însă de textul la care se referă, însemnarea atestă preocuparea lui Eliade pentru Alberto Fidi și pentru ezoterismul occidental în primul

său an de facultate. În același timp, odată cu apariția acestui dosar, putem pentru prima dată găsi numeroase confirmări sistematice ale activității sale publicistice timpurii, ceea ce atestă necesitatea ca aceste manuscrise să își afle adăpost într-o bibliotecă a statului român, în care să poată fi studiate de toți cercetării interesați de activitatea lui Eliade din anii 1921-1940/2.

Cele trei recenzii din ultimul număr al *Revistei universitare*, neglijate de exegeți, recompun cu fidelitate, prin natura disparată a cărților prezentate, varietatea lecturilor și a domeniilor abordate de Mircea Eliade în anii 1925-1926. Mărunte fragmente incolore, scrise voit într-un stil plat – un grad zero al scriiturii menit să ascundă – ele nu se rup totuși de circuitul vast de prelucrare și reciclare pus la punct de Eliade în anii săi de tinerețe. Aceeași carte sau același autor beneficiau de articole multiple în mai multe periodice – un efort scrupulos de popularizare, asimilare și transformare. Transformare, pentru că fiecare recenzie, fiecare articol, fiecare schiță monografică se înlănțuia într-un crescendo al travaliului intelectual care, peste un deceniu, avea să dea primele sale rezultate – cele două cărți deja amintite, *Alchimia asiatică* și *Cosmologie și alchimie babiloniană* (făurite din materialele acumulate începând cu primele articole despre alchimie și istoria științei din anii '20) și ediția selectivă din operele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*. Ar putea fi inclusă în această enumerație și înclinația pentru cultura italiană, ale cărei începuturi rezidă inclusiv în recenzia din *Revista universitară*, și mai apoi în lecturile și articolele despre Raffaele Pettazzoni, Vittorio Macchioro, Giuseppe Tucci – culminând cu plecarea sa în Italia. Sensul recuperării integrale a manuscriselor Eliade, precum și al unei ediții critice complete a operei științifice este dat de capacitatea remarcabilă a fragmentului, fie el oricât de nesemnificativ sau tern la prima vedere, de a reflecta totalitatea. În cazul lui Eliade, cu durata sa lungă individuală și cu ciclurile ample de prelucrare și reciclare a materialelor asimilate, forța epistemologică a fragmentului este, îndrăznim să spunem, mai mare decât în cazul altor autori. Un argument în plus pentru aplecarea sistematică, riguroasă, exhaustivă asupra manuscriselor și scrierilor sale de tinerețe.

Note

1. V. Valeriu Râpeanu, *Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Nae Ionescu: polemici, controverse, elogii* (București: Editura Arta Grafică, 1993). V. de asemenea subcapitolul dedicat de Mac Linscott Ricketts *Revistei universitare* în *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, trad. Virginia Stănescu, vol. I (București: Criterion, 2004), 124-130, precum și articolul său „Mircea Eliade și Nicolae Iorga" din *Caiete critice*, nr. 1-2 (1988): 202-210.
2. Mircea Eliade, „Sinteza istorică a dlui Iorga", *Revista universitară*, an I, nr. 3 (martie 1926): 85-90 (semnat „Mircea Eliade student filozofie").
3. „Ionel Teodoreanu", *Revista universitară*, an I, nr. 2 (februarie 1926): 50-53. (semnat „Mircea Eliade student filozofie"). Reprodus în *Cuvântul*, an III, nr. 435 (18 aprilie 1926): 2
4. Nicolae Iorga, „Mai multă omenie!", *Neamul românesc,* an XXI, nr. 75 (1 aprilie 1926): 1. În articol, Iorga se referă la „fițuici în care studenții împroașcă cu noroi pe proprii lor profesori".
5. n *Memorii*, Eliade își amintește conferința sa despre Rama ținută în cadrul societății „Muza", bazată pe scrierile lui Schuré, menționând dezvrăjirea survenită la scurt timp după. Cum conferința a avut loc în clasa a VI-a, deconstruirea lui Schuré se petrece aproximativ cu 2 ani înaintea celei prin care trece modelul Iorga. *Memorii (1907-1960)* (București: Humanitas, 1991), 76: „Am acceptat însă să ţin o conferinţă despre... Rama. Materialul documentar îl scosesem în întregime din cartea de curând descoperită *Les Grands initiés* a lui Schuré. Neştiind mai nimic despre vechea Indie, credeam, atunci, că tot ce spune Schuré era adevărat. (Şi mare mi-a fost mirarea şi furia aflând, curând după aceea, că era vorba doar de o poveste «mistică», inventată de Schuré. Cred că de atunci s-a născut în mine neîncrederea faţă de diletanţi, teama de a nu mă lăsa păcălit de un amator, dorinţa tot mai aprigă de a merge la izvoare, de a consulta exclusiv lucrările specialiştilor, de a epuiza bibliografia.)".
6. *Ibidem.*
7. Eliade, „Sinteza istorică", 87-88: „D-l Iorga, care a susținut întotdeauna că istoria nu se poate scrie fără a consulta îndelung și cu luare aminte izvoarele, documentele originale, – dovedește în primele capitole că nu cunoaște direct, nici o colecție de documente chaldeene, egiptene sau persane." ; „Cetind cartea, păstrezi o penibilă impresie că autorul nu cunoaște o bună parte din cărțile ce le citează. E drept, D-l Iorga mărturisește aceasta într-o notiță publicată la sfârșitul prefeței. Dar această mărturisire nu e și o scuză. Ș-apoi, dacă lucrările pe cari le citează – fără a le fi citit – ar fi într-adevăr cele mai recente și cele mai bune. Dar nici așa nu e. D-nul Iorga dovedește pe alocuri o neexplicabilă dezorientare în bibliografie".
8. Deseori, Eliade nu citează doar incomplet, ci și greșit. Confundă atât titlurile operelor, cât și autorii, pe unii dintre ei amalgamându-i. De pildă, în articolul „Alchimia" din *Vlăstarul* (nr. 6-7, aprilie 1925, pp. 12-16), datează greșit *La Synthèse chimique* a lui Marcelin Berthelot în 1860. Aceasta a apărut de fapt în 1875, lucrarea din 1860 fiind *Chimie organique fondée sur la synthèse*. În articolul „Șeref-Râmi" din *Lumea* (nr. 25, 3 mai 1925, pp. 14-15) nu menționează că informațiile și fragmentele sunt preluate și traduse din *Anîs el-'Ochchâq, traité des termes figurés relatifs à la description de la beauté*, *par Cheref-Eddin Râmi*, transpus din persană și adnotat de Claude Huart, Paris, F. Vieweg 1875. În „Bazar oriental" (*Lumea*, nr. 28, 24 mai 1925, pp. 5-6) compune din doi autori, W. Pleyte și F. Rossi, unul singur – „lui Pleyte-Rossi". Recidivează în „Animalele chemate la judecată" (*Știu-tot*, nr. 14, decembrie 1925, pp. 9-10), în care N. Adriani și A.C. Krujit devin un singur autor, Eliade neștiind că „en" în neerlandeză înseamnă „și". Astfel, menționează într-o parantează „după călătorul olandez Adriani en Kruijt". Exemplele ar putea continua și vor constitui obiectul unui alt articol.
9. „Orfeu și inițierea orfică", *Adevărul literar și artistic*, nr. 303 (26 septembrie 1926): 3. (semnat „Mircea Eliad")

10. *Revista universitară*, nr. 4-5 (aprilie-mai 1926): coperta a III-a.
11. M. Eliade, „Alexandru Marcu: «Romanticii Italieni și Românii». (Acad. Rom. – 145 p., 40 lei)", *Revista universitară*, an I, nr. 4-5 (aprilie-mai 1926): 142, semnat „S.N.".
12. M. Eliade, „Liviu Marian: «B. P. Hajdeu și Rusia» (24 pag. 10 lei; Chișinău 1925)", *Revista universitară*, an I, nr. 4-5 (aprilie-mai 1926): 142-143, semnat „S.N.".
13. M. Eliade, „Alberto Fidi: «Tratato dei Talismani» (Biblioteca di Qienze Oculte, 158 pag. 11 lire; A. Fidi Editore, Milano, 1925)", an I, nr. 4-5 (aprilie-mai 1926): 143, semnat „S.N."
14. V. *supra* n. 1.
15. M. Eliade, *Gaudeamus* în *Romanul adolescentului miop*, text stabilit, cuvânt înainte si tabel cronologic de Mircea Handoca (București: Minerva, 1989), 257.
16. Ibid.
17. Giovanni Papini, „Isus pe Cruce", trad. Alexandru Marcu, *Universul literar*, an XLII, nr. 14 (4 aprilie 1926): 3-4.
18. Giovanni Papini, „Maeterlinck", trad. Alexandru Marcu, *Adevărul literar și artistic*, an VII, nr. 292 (18 iulie 1926): 6.
19. Giovanni Papini, „Om din popor", trad. Alexandru Marcu, *Adevărul literar și artistic*, an VII, nr. 298 (22 august 1926): 6.
20. Giovanni Papini, „453 scrisori de dragoste", trad. Alexandru Marcu, *Adevărul literar și artistic*, an VII, nr. 310 (14 noiembrie 1926): 4. Text tradus și de Eliade în 1925, în revista *Știu-tot*, nr. 12 (octombrie 1925): 10.
21. Giovanni Papini, „Omul care s'a pierdut pe sine", *Gazeta de duminică*, an II, nr. 23 (11 aprilie 1926): 6.
22. Giovanni Papini, „Ziua neînapoiată", trad. Mircea Eliade, *Adevărul literar și artistic*, an VI, nr. 291 (4 iulie 1926): 4.
23. Mircea Handoca, ed., *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. III (București: Minerva, 2003), 142-143.
24. Veronica Turcuș, *Alexandru Marcu (1894-1955): viața și opera* (București: România Press, 2004), 39-58.
25. Ibid, 40.
26. Ibid.
27. Recenzie menționată în cartea Veronicăi Turcuș, 41. Vezi Arturo Palmieri, „Alexandru Marcu: *Romanticii italieni și românii*, Bucarest, «Cultura națională», 1924, pp. 145", *L'Europa Orientale*, an V, nr. 1, 31 ianuarie 1925, 78: „Il giovane autore, che possiede una conoscenza approfondita sia della nostra lingua, sia della nostra letteratura, s'e applicato a raccogliere negli scrittori italian idei secoli XVII-XIX ed anchei dei principii del secolo XX, quei dati e giudizi che concernono la storia della sua patria romena, la nostra sorella latina"; „Da tutte le pagine di questo volume traspira il grande amore del Marcu verso l'Italia. I dati da lui raccolti mostrano che le piu belle penne italiane non hanno tralasciato una menziona affetuosa della Romenia. In un manifesto lanciato ai Romeni, Mazzini li chiamava una «razza immortale, destinata a compiere una missione in Europa». Facciamo nostro l augurio mazziniano, ed aggiungiamo che scritii, comme quello del Marcu, colmano una lacuna nelle nostre ricerche di storia letteraria, e contribuiscono a cementare l'amicizia e la solidarieta fra due grandi popoli latini".
28. ecenzie menționată în cartea Veronicăi Turcuș, 41. Carlo Tagliavini, „Alexandru Marcu, *Romanticii italieni și Românii (Note)* [I romantici italiani ed I Rumeni: Note], București, Cultura Națională 1924 (pp. 148 in 16 gr; estratto da: *Academia Română:* Memoriile Secțiunii Literare, Seria III, Tomul II, pp. 21-166)", *Studi rumeni*, vol. III, 1928, 182-188.
29. M. Eliade, „Alexandru Marcu: «Romanticii Italieni și Românii». (Acad. Rom. – 145 p., 40 lei)...»", 142.
30. Ibid.
31. M. Eliade, „Notițe critice", *Cuvântul*, an III, nr. 907 (26 octombrie 1927): 1. Eliade menționase studiul lui Marcu și în articolul „Latinitas", *Cuvântul*, an III, nr. 892 (11 octombrie 1927): 2: „Urmează *L'Italia in cerca della latinità dei Rumeni* de neobositul italienizant dl Alexandru Marcu. Se găsesc interesante amănunte asupra cunoștințelor vădite de enciclopediștii italieni din secolul al XVIII-lea asupra latinității româno-valahilor. Dl Marcu s-a mai ocupat de problema aceasta de istorie literară în erudita sa lucrare *Romanticii italieni și românii.*"
32. bid.
33. *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. 3, 142.
34. M. Eliade, „Notițe critice", 1.
35. M. Eliade, *Memorii (1907-1960)*, 78-79: „Admirația față de geniul lui Hasdeu n-am mai pierdut-o de atunci. Din 1934 până în 1937, când suplineam deja catedra lui Nae Ionescu la Facultatea de Litere, am petrecut multe după-amieze la Biblioteca Academiei Române lucrând la o ediție critică, și, în primăvara lui 1937, Fundațiile Regale au publicat cele două volume de *Scrieri literare, critice și politice*. Ediția era departe de a fi perfectă, dar pe vremea aceea nu era alta și nici n-a mai apucat să apară una mai bună".
36. M. Eliade, *Scrieri de tinerețe*, *Cum am găsit piatra filosofală* (București: Humanitas, 2003), 655.
37. „Bogdan-Petriceicu Hasdeu", *Foaia tinerimii*, nr. 19-20 (15 octombrie 1925): 211-213 și nr. 21-22 (15 noiembrie 1925): 230-231, ambele semnate „Mircea Eliade".
38. M. Eliade, „Hasdeu", *Cuvântul*, an III, nr. 611 (14 noiembrie 1926): 2 (semnat „Mircea Eliade").
39. M. Eliade, „Gânduri pentru pomenirea lui Hasdeu", *Universul literar*, an XLIII, nr. 36 (28 august 1927): 549.
40. M. Eliade, „Naționalismul creator – Opera lui Hasdeu", *Curentul studențesc*, nr. 5 (13 aprilie 1925): 1 (semnat „Mircea Eliade").
41. https://historic.ro/mircea-eliade-ce-am-sa-scriu-bibliografie-poten-iala.html, consultat în 15.03.2022.
42. M. Eliade, *Memorii*, 105. Despre proiectele abandonate ale lui Eliade, v. Eugen Ciurtin, „Proiectele abandonate: o circumscriere", în Mircea Eliade, *Yoga. Eseu asupra originilor misticii indiene*, ediție științifică și critică de Eugen Ciurtin (București: Institutul de Istorie a Religiilor, Academia Română, 2016), 39-43.
43. Cartea este anunțată într-o notă de subsol a articolului „Noi și Nicolae Iorga": „Fragmente din «Introducerea» la cartea «Cetind pe Iorga»". *Cuvântul*, an III, nr. 604, 6 noiembrie 1926, p. 2 (semnat „Mircea Eliade").
44. M. Eliade, *Scrieri de tinerețe. Misterele și inițierea orientală* (București: Humanitas, 1998), pp. 326-327.

45. M. Eliade, „Opera lui Hasdeu", *Cuvântul*, an III, nr. 832, 10 august 1927, 1-2 și „O carte asupra lui Hasdeu", *Cuvântul*, an III, nr. 835 (13 august 1927): 1-2.
46. M. Eliade, „Opera lui Hasdeu", 1.
47. Ibid., 2.
48. M. Eliade, „O carte asupra lui Hasdeu", 1.
49. Ibid.: „Adevărul e că opera lui Hasdeu e prea complex, prea multilaterală, ca să poată fi criticată de un singur creier. Există o singură cale: *corespondență de preocupări*. Le întrevăd atunci posibilitățile de surprindere ale geniului hasdeian."
50. https://historic.ro/mircea-eliade-ce-am-sa-scriu-bibliografie-poten-iala.html, consultat în 07.04.2022.
51. M. Eliade, „Liviu Marian: «B. P. Hajdeu și Rusia» (24 pag. 10 lei; Chișinău 1925)", 143.
52. D. Murărașu, *Hasdeu – ediția Mircea Eliade*, Editura „Tiparul universitar", 1938, în *„Dosarul" Mircea Eliade V (1936-1944) Jos farsa!*, partea a doua (București: Curtea Veche, 2001), 115-117.
53. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, 132-133. Lecturile reies și din articolul „Știință și ocultism", *Vlăstarul*, nr. 8-10 (1925): 29-39 (semnat „Mircea Eliade").
54 .M. Eliade, *Memorii*, 94.
55. Florin Țurcanu, *Mircea Eliade: prizonierul istoriei* (București: Humanitas, 2005), 72. Mai târziu, în *Memorii*, Eliade avea să asocieze acest interes pentru ezoterismul occidental cu năzuința sa de a depăși limitele condiției umane – sfidarea comportamentelor normale, educarea voinței prin reducerea numărului de ore de somn sau prin ingestia de insecte, atracția față de experiențele metapsihice aveau astfel aceeași sursă: „De mult mă învățasem să-mi domin dezgustul, izbutind să mănânc, pe rând, pasta de dinți, săpun, cărăbuși, muște, omizi. Când vedeam că pot mastica și înghiți o insectă sau o larva, fără să mai simt repulsia normal în stomac sau în gâtlej, treceam la un exercițiu și mai îndrăzneț. Îmi spuneam că o asemenea stăpânire de sine deschide drumul către libertatea absolută. Lupta contra somnului, ca și lupta contra comportamentelor normale, însemna, pentru mine, o încercare eroică de a depăși condiția umană. Pe atunci, nu știam că acesta era tocmai punctul de plecare al tehnicilor yoga. Dar e foarte posibil ca interesul pentru yoga, care, trei ani mai târziu, avea să mă ducă în India, ilustra și prelungea credința mea în posibilitățile ilimitate ale omului. [...] Curiozitatea cu care, în ultimii ani de liceu, citisem cărțile lui Steiner și literatura ocultistă își avea desigur aceeași explicație." (*Memorii*, p. 121).
56. M. Eliade, „Știință și ocultism", Vlăstarul, an II, nr. 8-10 (mai 1925): 29-39 (semnat „Mircea Eliade").
57. M. Eliade, „Pe marginea unor cărți metapsihice", rubrica „Notițe critice", *Revista universitară*, an I, nr. 1 (1926): 15-19. (semnat „Mircea Eliade")
58 M. Eliade, „Cunoaşterea viitorului", *Ştiu-tot*, an II, nr. 15-16 (ianuarie-februarie 1926): 14-16. (semnat „M. Gheorghe").
59. M. Eliade, „Magia şi cercetările metapsihice", *Foaia tinerimii*, nr. 4 (15 februarie 1926): 59-60. (semnat „Mircea Eliade").
60. M. Eliade, „Clasicii ocultişti. Biblioteca lui Alberto Fidi", rubrica „Revista cărților", *Foaia tinerimii*, nr. 7-8 (1 aprilie 1926): 108-109.
61. M. Eliade, „Rudolf Steiner", *Adevărul literar și artistic*, nr. 289 (20 iunie 1926): 5-6 (semnat „Mircea Eliade").
62 Eliade, „Știință și ocultism", 31.
63. Eliade, „Rudolf Steiner", 5.
64. Eliade, „Alberto Fidi: «Tratato dei Talismani»", 143.
65. Eliade, „Clasicii ocultişti. Biblioteca lui Alberto Fidi", 108.
66. Ibid., 109.
67. M. Eliade, „Reviste", *Revista universitară*, an I, nr. 2 (februarie 1926): 72 și „O revistă de studii religioase: Bilychnis", pagina „Cuvântul literar și artistic", *Cuvântul*, an III, nr. 630 (6 decembrie 1926): 3 (semnat „M.E.").
68. *Bilychnis rivista di studi religiosi*, nr. 1 (ianuarie 1926): 68.
69. https://historic.ro/mircea-eliade-ce-am-sa-scriu-bibliografie-poten-iala.html, consultat în 15.03.2022.

Bibliography

***. *Mircea Eliade și corespondenții săi* [Mircea Eliade and his correspondents], vol. III. Bucharest: Academia Română, Fundația Națională Pentru Știință Și Artă, Institutul de Istorie Și Teorie Literară "G. Călinescu", 2003.

Bilychnis. Rivista di studi religiosi [Bilychnis. Journal of Religious Studies], no. 1 (January 1926).

Culianu, Ioan Petru. *Mircea Eliade*. Assisi: Cittadella Editrice, 1978.

Eliade, Mircea. "Alberto Fidi: «Tratato dei Talismani» (Biblioteca di Qienze Oculte (sic !), 158 pag. 11 lire; A. Fidi Editore, Milano, 1925)" [Alberto Fidi: Treatise on Talismans (Library of Occult Sciences, 158 pag. 11 lire; A. Fidi Editore, Milano, 1925)]. *Revista universitară* I, no. 4-5 (1926): 143.

Eliade, Mircea. "Alchimia" [The Alchemy]. *Vlăstarul* no. 6-7 (1925): 12-16.

Eliade, Mircea. "Alexandru Marcu: «Romanticii Italieni și Românii». (Acad. Rom. – 145 p., 40 lei)" [Alexandru Marcu: Italian Romantics and Romanians. (Acad. Rom. – 145 p., 40 lei]. *Revista universitară* I, no. 4-5 (1926): 142.

Eliade, Mircea. "Animalele chemate la judecată" [Animals Put on Trial]. *Ştiu-tot*, no. 14 (1925): 9-10.

Eliade, Mircea. "Bazar oriental" [Oriental Bazaar]. *Lumea*, no. 28, May 24 (1925): 5-6.

Eliade, Mircea. "Bogdan-Petriceicu Hasdeu." *Foaia tinerimii*, no. 19-20, October 15 (1925): 211-213.

Eliade, Mircea. "Bogdan-Petriceicu Hasdeu (partea a 2-a)." no. 21-22, November 15 (1925): 230-231.

Eliade, Mircea. "Clasicii ocultişti. Biblioteca lui Alberto Fidi" [Occult Classics. Alberto Fidi's Library]. *Foaia tinerimii*, no. 7-8, April 1 (1926): 108-109.

Eliade, Mircea. “Cunoaşterea viitorului” [Knowing the Future]. *Ştiu-tot* II, no. 15-16 (1926): 14-16.
Eliade, Mircea. *Europa, Asia, America* [Europe, Asia, America], vol. I, II, III. Edition by Mircea Handoca. Bucharest: Humanitas, 1999.
Eliade, Mircea. “Gânduri pentru pomenirea lui Hasdeu” [Considerations in Hasdeu’s Memory]. *Universul literar* XLIII, no. 36, August 28 (1927): 549.
Eliade, Mircea. “Hasdeu.” *Cuvântul* III, no. 611, November 14 (1926): 2.
Eliade, Mircea. *Jurnal* [Diary]. Edition by Mircea Handoca. Bucharest: Humanitas, 1993.
Eliade, Mircea. “Latinitas.” *Cuvântul* III, no. 892, October 11 (1927): 2.
Eliade, Mircea. “Liviu Marian: «B.P. Hajdeu şi Rusia» (24 pag. 10 lei; Chişinău 1925)” [Liviu Marian: «B.P. Hajdeu and Russia» (24 pag. 10 lei; Chişinău 1925)], *Revista universitară* I, no. 4-5 (1926): 142-143.
Eliade, Mircea. “Magia şi cercetările metapsihice” [Magic and Metapsychic Research]. *Foaia tinerimii*, no. 4, February 15 (1926): 59-60.
Eliade, Mircea. “Naţionalismul creator – Opera lui Hasdeu” [Creative Nationalism – Hasdeu’s Works]. *Curentul studenţesc*, no. 5, April 13 (1925): 1.
Eliade, Mircea. “Noi şi Nicolae Iorga” [Us and Nicolae Iorga]. *Cuvântul* III, no. 604, November 6 (1926): 1-2.
Eliade, Mircea. “Notiţe critice” [Critical Notes]. *Cuvântul* III, no. 907, October 26 (1927): 1.
Eliade, Mircea. “O revistă de studii religioase: Bilychnis” [A Journal of Religious Studies: Bilychnis]. *Cuvântul* III, no. 630, December 6 (1926): 3.
Eliade, Mircea. “Opera lui Hasdeu” [The Works of Hasdeu]. *Cuvântul* III, no. 832, August 10 (1927): 1-2.
Eliade, Mircea, “Orfeu şi iniţierea orfică” [Orpheus and Orphic Initiation]. *Adevărul literar şi artistic*, no. 303, September 26 (1926): 3.
Eliade, Mircea, “Pe marginea unor cărţi metapsihice” [On Several Metapsychic Books]. *Revista universitară* I, no. 1 (1926): 15-19.
Eliade, Mircea. “Reviste” [Journals]. *Revista universitară* I, no. 2 (1926): 72.
Eliade, Mircea. “Rudolf Steiner.” *Adevărul literar şi artistic*, no. 289, June 20 (1926): 5-6.
Eliade, Mircea. “Sinteza istorică a dlui Iorga” [Iorga’s Historical Synthesis]. *Revista universitară* I, no. 3 (1926): 85-90.
Eliade, Mircea. “Şeref-Râmi” [Cheref-Eddin Rami]. *Lumea*, no. 25, May 3 (1925): 14-15.
Eliade, Mircea. “Ştiinţă şi ocultism” [Science and Occultism]. *Vlăstarul* II, no. 8-10 (1925): 29-39.
Eliade, Mircea. *Gaudeamus* în *Romanul adolescentului miop* [Diary of a Short-Sighted Adolescent]. Edition, foreword, and chronology Mircea Handoca. Bucharest: Minerva, 1989.
Eliade, Mircea. “Ionel Teodoreanu.” *Revista universitară* I, no. 2 (1926): 50-53.
Eliade, Mircea. *Memorii (1907-1960)* [Memoirs (1907-1960)]. Bucharest: Humanitas, 1991.
Eliade, Mircea. “O carte asupra lui Hasdeu” [A Book about Hasdeu]. *Cuvântul* III, no. 835, August 13 (1927): 1-2.
Eliade, Mircea. *Scrieri de tinereţe*, *Cum am găsit piatra filosofală* [Early Writings, How I found the Philosopher’s Stone]. Bucharest: Humanitas, 2003.
Eliade, Mircea. *Yoga. Eseu asupra originilor misticii indiene* [Yoga. Essay on the Origins of Indian Mysticism]. Scientific and critical by Eugen Ciurtin. Bucharest: Institutul de Istorie a Religiilor, Academia Română, 2016.
Graur, Doina. “Secvenţe dintr-o «biografie»” [Scenes from a “Biography”]. *Revista de istorie şi teorie literară* XXXIV, no. 2-3 (1986): 217-232.
Hasdeu, Bogdan Petriceicu. *Scrieri literare, morale şi politice*. Bucharest: Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”, 1937.
Idel, Moshe. *Mircea Eliade: de la magie la mit* [Mircea Eliade: From Magic to Myth], translation by Maria-Magdalena Anghelescu. Iaşi: Polirom, 2014.
Iorga, Nicolae. “Mai multă omenie!” [More Humanity!]. *Neamul românesc* XXI, no. 75, April 1 (1926): 1.
Mincu, Marin, and Roberto Scagno, eds. *Mircea Eliade e l’Italia* [Mircea Eliade and Italy]. Milano: Jaca Book, 1987.
Murărașu, D. “Hasdeu – ediția Mircea Eliade” [Hasdeu – Mircea Eliade’s Edition] [1938]. In *„Dosarul” Mircea Eliade V (1936-1944) Jos farsa!* [The Mircea Eliade “Dossier” V (1936-1944)], 2nd part, 115-117. Bucharest: Curtea Veche, 2001.
Palmieri, Arturo. “Alexandru Marcu: *Romanticii italieni şi românii*, Bucarest, «Cultura naţionala», 1924, pp. 145” [Alexandru Marcu: *Italian Romantics and Romanians*, Bucarest, «Cultura naţionala», 1924, pp. 145]. *L’Europa Orientale* V, no. 1, January 31 (1925): 78.
Papini, Giovanni. “453 scrisori de dragoste” [453 Love Letters], translated by Alexandru Marcu. *Adevărul literar şi artistic* VII, no. 310, November 14 (1926): 4.
Papini, Giovanni. “453 scrisori de dragoste” [453 Love Letters], translated by Mircea Eliade. *Ştiu-tot*, no. 12, October (1925): 10.
Papini, Giovanni. “Isus pe Cruce” [Jesus on the Cross], translated by Alexandru Marcu. *Universul literar* XLII, no. 14, April 4 (1926): 3-4.
Papini, Giovanni. “Maeterlinck,” translated by Alexandru Marcu. *Adevărul literar şi artistic* VII, no. 292, July 18 (1926): 6.
Papini, Giovanni. “Om din popor” [A Man among Men], translated by Alexandru Marcu. *Adevărul literar şi artistic* VII, no. 298, August 22 (1926): 6.
Papini, Giovanni. “Omul care s-a pierdut pe sine” [The Man who Lost Himself]. *Gazeta de duminică* II, no. 23, April 11 (1926): 6.
Papini, Giovanni. “Ziua neînapoiată” [The Lost Day], translated by Mircea Eliade. *Adevărul literar şi artistic* VI, no. 291, July 4 (1926): 4.
Râpeanu, Valeriu. *Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Nae Ionescu: polemici, controverse, elogii* [Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Nae Ionescu: polemics, controversies, praises]. Bucharest: Editura Arta Grafică, 1993.
Ricketts, Mac Linscott. “«Gaudeamus» – între biografie şi imaginaţie” [Gaudeamus – between biography and imagination]. *Revista de istorie şi teorie literară* XXXIV, no. 2-3 (1986): 114-117.
Ricketts, Mac Linscott. “Mircea Eliade şi Nicolae Iorga” [Mircea Eliade and Nicolae Iorga], *Caiete critice*, no. 1-2 (1988): 202-210.
Ricketts, Mac Linscott. *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade* [Mircea Eliade: The Romanian Roots, 1907-1945]. Translated by Virginia Stănescu, vol. I. Bucharest: Criterion, 2004.
Tagliavini, Carlo. “Alexandru Marcu, *Romanticii italieni şi Românii (Note)* [I romantici italiani ed I Rumeni: Note], Bucureşti, Cultura Naţională 1924 (pp. 148 in 16 gr; estratto da: *Academia Română:* Memoriile Secţiunii Literare, Seria III, Tomul II, pp. 21-166).” *Studi rumeni* III (1928): 182-188.
Turcuş, Veronica. *Alexandru Marcu (1894-1955): viaţa şi opera* [The Life and Work of Alexandru Marcu (1894-1955)]. Bucharest: România Press, 2004.
Ţurcanu, Florin. *Mircea Eliade: prizonierul istoriei* [Mircea Eliade: The Prisonner of History]. Bucharest: Humanitas, 2005.